

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

УДК 351

Ю. С. Дмитренко

науковий співробітник
Науково-методичного центру кадрової політики
Міністерства оборони України

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

У статті здійснено аналіз зарубіжного досвіду в галузі державного регулювання використання поліграфічних технологій провідних країн світу. Висвітлено проблеми державного регулювання застосування поліграфічних технологій у військовій сфері. Автор запропонував напрями розвитку державного регулювання використання поліграфічних технологій в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, поліграфічні технології, досвід провідних країн.

Постановка проблеми. Сучасні процеси, викликані переходом України до європейських стандартів, зумовлюють необхідність впровадження принципово нових методів забезпечення ефективного попередження правопорушень у сфері державної безпеки, покращення роботи з підбору та використання персоналу, викорінення та попередження корупції в державних силових структурах. У межах цього процесу, як свідчить світовий досвід, особливої актуальності набувають методи інструментальної детекції брехні, що в нашій країні представлені у вигляді опитування з використанням поліграфа (далі – ОВП).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою послідовної реалізації зазначених завдань Президентом України схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», у якій зазначено, що сьогодні однією з визначальних основ безпеки є «невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції» [1]. У той же час за результатами наради з керівниками судових та правоохоронних органів (протокольне рішення від 29.09.2014 р. № 02-01/2716) Президентом України прийнято рішення щодо впровадження в органах виконавчої влади та інших державних органах перевірки персоналу з використанням комп'ютерних поліграфів.

Разом із тим доцільно зазначити, що, не зважаючи на позитивні аспекти, в нашій країні і до тепер застосування поліграфічних технологій викликає численну кількість дискусій та протиріч як серед науковців так й серед пересічних громадян. На нашу думку, така ситуація обумовлена як певними відголосками радянської ідеологічної пропаганди (проявляється в апеляції до статті 28 Конституції України), так і недостатнім розумінням багаторічного процесу розвитку ідей прикладної психології та психофізіології, що лежать в основі процедури ОВП.

Метою статті є аналіз зарубіжного досвіду державного регулювання використання поліграфічних технологій для його впровадження і застосування у державних силових структурах України.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи зарубіжний досвід застосування поліграфа, доцільно наголосити, що сьогодні даний пристрій та пов'язаний з його використанням комплекс методичних процедур (поліграфічних технологій) набули значного поширення у всьому світі та має більш ніж вікову історію практичного проведення поліграфічних досліджень у різних сферах та напрямках діяльності. Зараз перевірки на поліграфі проводяться у багатьох країнах світу, серед яких загальноновизнаним лідером є США. Великою популярністю ці методи також корис-

туються в правоохоронних органах Японії, Ізраїлю, Бельгії, Індії, Казахстану, Канади, Китаю, Колумбії, Литви, Південної Кореї, Сербії, Сінгапуру, Фінляндії, Хорватії, Чорногорії. Серед держав-сусідів – у Польщі, Росії, Угорщині, Болгарії, Білорусі та Молдові.

У більшості з цих країн застосування поліграфних технологій чітко регулюється відповідними законодавчими та нормативно-правовими актами. Зокрема, у ст. 41 Закону Угорщини «Про поліцію» (1994 р.) дозволяється застосовувати поліграф для отримання інформації про місце перебування осіб та сприяння у проведенні інших слідчих дій, а в Законі Угорщини «Про розшук поліцією осіб та речей» (2001 р.) поліграф визначається як один із засобів встановлення місцеперебування осіб і речей. У статтях 180, 182/2 та 435 КПК Угорщини (1998 р.) передбачено можливість застосування поліграфа у кримінальному процесі. У § 3, 4 ст. 151 КПК Республіки Македонії (1997 р.) органам внутрішніх справ цієї країни надано право застосовувати поліграф для опитування осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів. Частиною 2 ст. 230 КПК Чорногорії (2003 р.) поліції надається право застосовувати поліграф для викриття злочинців, попередження втечі або переховування злочинців та їхніх співучасників, виявлення та збереження слідів злочинів і предметів, які містять доказову інформацію, а також для отримання іншої інформації, що може сприяти успішному здійсненню кримінального судочинства [2].

Не менший позитивний досвід застосування поліграфа мають й такі країни, як Ізраїль та Канада. Зокрема, в Ізраїлі цей прилад як один із основних елементів технології роботи з персоналом та проведення службових розслідувань активно використовується у Військовій поліції Армії оборони Ізраїлю. До речі, ізраїльський досвід застосування поліграфних технологій у силових структурах є дуже значним та потужним, однак вся документація, пов'язана з питаннями щодо використання поліграфа, є грифованою, а тому не доступна для широкого загалу.

У Канаді поліграфні технології під час перевірки благонадійності персоналу в системі процесу багатоступеневого відбору використовує Канадська королівська кінна поліція.

Зазначимо, що використання поліграфних технологій у державному апараті не є виключно явищем країн далекого зарубіжжя. У цьому контексті слід згадати про активне та ефективне використання поліграфних технологій таки-

ми стратегічними партнерами нашої країни, як Польща, Латвія та Литва. Зокрема, за дослідженнями литовських вчених (V. Saldžiūnas та A. Kovalenko), у Литві перевірки персоналу на благонадійність (скрінінг) станом на 2011 рік становили близько 98% всіх перевірок на поліграфі [3]. Починаючи з 1992 р. Литва активно використовує цей науково-технічний засіб та сьогодні належить до країн (враховуючи США та Молдову), у яких застосування поліграфа врегульовано окремим законом – це «Закон про використання поліграфа» (2000 р.).

Слід зауважити, що зазначений закон в основному регламентує використання поліграфних технологій під час здійснення професійного відбору персоналу на окремі посади, що пред'являють до працівників, які їх обіймають, особливі вимоги, а також під час проведення внутрішніх або службових розслідувань.

До інших законодавчих та нормативно-правових актів, що врегульовують використання поліграфних технологій в цій країні, можна також віднести «Закон про державні секрети» (1999 р.), «Настанову з поліграфних перевірок» (2002 р.), «Закон про таємні заходи» (2002 р.).

Не менш значний та довготривалий (дослідження та практика використання сягає 1950 року) досвід використання поліграфних технологій має Республіка Польща. Зокрема, на цей час до 20 000 співробітників Агентства розвідки Польщі та Агентства внутрішньої безпеки проходили ОВП, головним чином в процесі відбору на посади та в процесі рекрутингу [4]. Одночасно із цим поліграфні технології активно використовуються у Польській прикордонній службі, де вони врегульовані на нормативному рівні та проводяться спеціальним підрозділом. За даними на 2007 рік, таку перевірку пройшло близько 18 000 співробітників, що становить найбільшу практику в Польщі. Окрім цього, Польща має прекрасний досвід використання поліграфних технологій в підрозділах Міністерства оборони, зокрема Польською військовою жандармерією. Цей підрозділ є правонаступником Польської військової поліції, чий підрозділ спеціалістів поліграфа ще в період з 1969 по 1998 роки перевіряв близько 5 200 осіб у межах 1180 кримінальних справ, більшістю з яких були вбивства та крадіжки військової зброї чи амуніції.

Доцільно зазначити, що у світі зареєстровано цілу низку професійних організацій поліграфологів, які здійснюють контроль за розвитком теоретичних та методологічних підвалин про-

цедури. Зокрема до таких організацій можна віднести: Американську асоціацію поліграфологів, Американську асоціацію поліцейських поліграфологів, Ізраїльську організацію фахівців поліграфа, Європейську організацію поліграфологів, Британську асоціацію поліграфологів. Основною метою діяльності зазначених організацій є підтримка співпраці та обмін досвідом у сфері застосування та використання прийнятих технік використання поліграфа для більш ефективної роботи з персоналом, виявлення корупційних та інших правопорушень у сфері службової діяльності, боротьби з тероризмом та міжнародною злочинністю.

Щодо застосування поліграфічних технологій в державному апараті, зокрема у силових відомствах, то воно має не меншу географічну поширеність. За даними наукових джерел, такі країни, як США, Мексика, Ізраїль, Канада, Південна Африка та Болгарія, сьогодні мають широкомасштабні програми перевірки персоналу на благонадійність в уряді чи правоохоронних органах [5]. Зокрема, світовий лідер із цього питання (США) має вже 60-річний досвід використання поліграфічних технологій у діяльності федеральних відомств. Так, ще до початку 1950-х років поліграф отримав своє широке застосування в діяльності ЦРУ, ФБР та АНБ. Починаючи з середини 50-х років всі без винятку громадяни США, що влаштовувались на службу в ЦРУ, зобов'язані були пройти перевірку на благонадійність із використанням поліграфа. Сьогодні всі співробітників ЦРУ не рідше, ніж один раз протягом п'яти років повинні проходити ОВП.

У 1980-х роках ОВП стало обов'язковою практикою в рамках спеціальних перевірок, що проводилися стосовно осіб, які влаштовувались на службу до Мініборони США [6]. Успіх використання цієї програми та значна потреба в спеціалістах даного профілю, призвела до створення у 1985 р. на базі армійської школи операторів поліграфа (штат Джорджія) Інституту поліграфа МО США, який став єдиним навчальним закладом в країні, що здійснює підготовку спеціалістів для федеральних відомств.

У процесі становлення поліграфічних перевірок в США ідеологія та порядок використання цього заходу постійно змінювались – від Закону «Про допустимість застосування поліграфа у всіх випадках можливості витоку секретної інформації» (1985 р.), до Закону «Про обмеження застосування поліграфа у приватному

секторі» (1988 р.). Однак, навіть попри ухвалення останнього закону, що загалом обмежував використання поліграфа у цивільному секторі, всі федеральні та силові відомства неухильно розширювали практику ОВП у кадровому відборі та у службових розслідуваннях.

Для більш чіткого і глибокого розуміння особливостей практики поліграфічних технологій у роботі з кадрами і під час проведення службових розслідувань доцільно здійснити аналіз першоджерел – нормативно-правових актів та офіційних документів, що регулюють таку діяльність.

Одним із основних документів, що встановлює особливості застосування поліграфічних технологій у військовий відомствах США, є Директива МО № 5210.48, останні зміни до якої внесені 24 квітня 2015 року [7].

Аналіз змісту директиви № 5210.48 дає підстави стверджувати, що у МО США постулюється існування дієвих механізмів оцінки достовірності інформації, яку доводиться обробляти під час діяльності військових підрозділів. Важливим аспектом реалізації програми оцінки достовірності вважається чітке встановлення відповідальних за проведення ОВП посадових осіб, сфери їхніх повноважень та оперативного контролю якості. Існування ієрархічної структури контролю зменшує вірогідність ухвалення помилкових рішень.

Доцільно зазначити, що на виконання вимог цієї директиви у МО США розроблено та впроваджено Інструкцію № 5210.91 від 12.08.2010 року. Цей документ засновує і здійснює політику, визначає обов'язки, а також надає процедури, що регулюють використання поліграфічних технологій і інших затверджених інструментів оцінки достовірності (ОД) відповідно до вказівок, що містяться в директиві МО № 5210.48 [8].

З аналізу змісту Армійської настанови 195-б бачимо, що в армії США під час проведення процедури ОВП у межах кримінальних розслідувань основна увага звертається на виявлення інформації щодо обставин злочинів та оцінки достовірності інформації, що повідомляється суб'єктом опитування. При цьому правове поле застосування процедури окреслюється характеристикою санкції, що передбачена відповідною статтею.

Отже, аналізуючи досвід провідних країн світу та сучасні тенденції використання поліграфічних технологій, в Україні під час створення законопроектів про захист прав осіб, які проходять

дослідження на поліграфі, слід мати на увазі, що він не має на меті усунення порушень прав громадян і їх дискримінації через ті чи інші рішення. Для цього передбачено інші процедури.

По-перше, будь-які рішення можуть бути оскаржені або перевірені на законність через звернення до суду. Крім того частина п'ята ст. 121 Конституції України [9] покладає на Прокуратуру України «нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина». Тобто ще одним механізмом вирішення проблеми порушених прав осіб, які проходять дослідження на поліграфі, є звернення до прокуратури з пропозицією перевірити наявність порушень прав громадян під час проведення відповідного дослідження. Ст. 101 Конституції України передбачає інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, основною функцією якого є парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Відповідно, крім звернення до прокуратури або суду існує право звернення із відповідним запитом і до Уповноваженого.

По-друге, загальними позиціями, які доцільно визначити у цьому законопроекті, мають бути врегулювання відносин між особою, яка проходить обстеження на поліграфі, поліграфологом та замовниками проведення ОВП (державними органами, установами та організаціями, фізичними, юридичними особами), закріплення широкого кола права осіб, що досліджуються, а також визначення механізму їх захисту та основ державної політики у сфері захисту прав людини, яка обстежується на поліграфі.

Крім вказаних принципів, слід додати також принцип врахування поліграфологом світового рівня науково-технічного прогресу в цьому напрямі досліджень, загальноприйнятих норм і правил, заходів безпеки праці, щоб не завдати шкоди досліджуваній особі та певних міжнародних вимог, стандартів, які висуваються до поліграфологічних методик (технологій), що можуть використовуватися спеціалістом поліграфа.

По-третє, в законі повинен бути прописаний чіткий перелік посад, при призначенні на які проходження ОВП для кандидата є обов'язковим, а зазначений механізм реалізації отриманих поліграфологічних результатів через певну заборону подальшого призначення в разі отримання негативних даних та потреби у проведенні замовником за необхідності додаткової спеціальної перевірки інформації, отриманої під час дослідження. Вимогами до посад

можуть бути певні функції, які в майбутньому буде виконувати кандидат, або діяльність, пов'язана з державною таємницею, значними матеріальними цінностями, виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, спрямованих на забезпечення безпеки та обороноздатності держави тощо. З іншими особами, які направляються на проходження ОВП ініціаторами цих досліджень, повинні бути укладені письмові зобов'язання у не заборонений законодавством спосіб (трудоий договір, заява щодо згоди пройти ОВП тощо) за умови обов'язкового та періодичного дослідження на поліграфі за заздалегідь визначеними темами перевірки та підставами для їх проведення. Логічним виглядає також внесення до цього законопроекту чітких правил проведення ОВП та відповідальність за порушення цих правил як з боку поліграфолога, наприклад, можливість накласти заборону у вигляді обмеження на певний час займатися цим видом діяльності, так і з боку ініціатора дослідження при перевищенні ним своєї компетенції, розголошення отриманих результатів тощо шляхом негайного вжиття заходів щодо поновлення прав осіб у разі їх порушення максимально ефективним для цього шляхом, а також можливість судового захисту прав осіб, що досліджуються з одночасним правом суду вирішити питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди та звільнення позивача від сплати судового збору за позовом, що пов'язаний з порушенням його прав. Крім того, необхідно замислитися про створення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії для визначення рівня професійних знань осіб, які мають намір проводити психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа, вирішення питань про їхню дисциплінарну відповідальність.

Висновки та пропозиції. Отже, на підставі вищезазначеного можна стверджувати, що у провідних країнах приділяється значна увага до застосування поліграфічних технологій у різних сферах діяльності, а також накопичений багатий досвід щодо використання поліграфа, зокрема, у військовій сфері.

Аналіз досвіду провідних країн світу щодо використання поліграфічних технологій крізь призму вітчизняного досвіду дає підстави зробити висновок про те, що для уніфікації процедур ОВП в Україні доцільно:

– розробити загальнонаціональні міжвідомчі регламентуючі документи;

– запровадити відомчий контроль та супроводження діяльності спеціалістів поліграфа;
– впровадити систему сертифікації та підвищення кваліфікації фахівців-поліграфологів;
– встановити порядок позаслужбового застосування поліграфа, за відсутності конфлікту інтересів.

Список використаної літератури:

1. Указ президента України про «Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Мотлях О.І. Нормативно-правове регулювання використання поліграфа правоохоронними органами зарубіжних країн / О.І. Мотлях // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. Серія: Право та державне управління, 2011. – № 4. – С. 169-173.
3. Saldžiūnas V. Legal Regulation and Practice of Psychophysiological Polygraph Examinations in the Republic of Lithuania / V. Saldžiūnas, A. Kovalenko // European Polygraph. – 2011. – № 3 42). – P. 137–145
4. Pasko-Porys Wojciech. Current Legal Status of Polygraph and Level of Practice in Poland / Wojciech Pasko-Porys // Polygraph, 2007. – Volume 36. Issue 3. – P. 165-176.
5. Krapohl D. The polygraph in personnel screening. In M. Kleiner (Ed.) Handbook of polygraph testing / D. Krapohl. – London : Academic Press, 2002. – P. 217-236.
6. Оглоблии С.И. Инструментальная «детекция лжи»: академический курс / С.И. Оглоблин, А.Ю. Молчанов. – Ярославль : Ньюанс, 2004. – 464 с.
7. DoD Directive 5210.48 April 24, 2015. Credibility Assessment Program. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dtic.mil/whs/directives/.../521048p.pdf.
8. Army Regulation 195-6 Department of the Army Polygraph Activities. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://fas.org/irp/doddir/army/ar195-6.pdf>.
9. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К. : Українська правнича фундація, 1996. – 44 с.

Дмитренко Ю. С. Государственное регулирование использования полиграфных технологий в ведущих странах мира

В данной статье осуществлен анализ зарубежного опыта в области государственного регулирования использования полиграфных технологий ведущих стран мира. Освещены проблемы государственного регулирования применения полиграфных технологий в военной сфере. Автором предложены направления развития государственного регулирования использования полиграфных технологий в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, полиграфные технологии, опыт ведущих стран.

Dmytrenko Y. S. State regulation of the use of polygraph technologies in the leading countries of the world

This article analyzes foreign experience in the field of state regulation of the use of polygraph technologies of the world's leading countries. The problems of state regulation of the use of polygraph technologies in military sphere are highlighted. The author suggests the directions of development of state regulation of the use of polygraph technologies in Ukraine.

Key words: state regulation, polygraph technologies, experience of leading countries.